

розвинених країн США, Канади, Японії та максимально застосувати податкові пільги, зокрема зниження ставки податку, поєднання податкового кредиту з податковими канікулами, повернення раніше сплаченого податку, різні форми податкових амністій, звільнення від оподаткування цільових безвідплатних надходжень (грантів), одержуваних державними науковими і освітніми установами, тощо. Податкові пільги є тими державними інвестиціями, які з часом дадуть свій позитивний ефект не тільки у сплаті податків за рахунок розширення податкової бази, а й у загальному економічному зростанні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Блискавка Т. Зарубіжний досвід фіскального регулювання інноваційного процесу в економічно розвинених країнах / Т. Блискавка // Дослідження міжнародної економіки : збірник наукових праць. – Випуск 1(66). – 2011. – С. 155-165.
2. Зайцев Ю.К. Бюджетна політика, інновації та формування основ соціалізації економіки в Україні / Ю. К. Зайцев, О.В. Буряк // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – К. : КНЕУ, 2008. – С. 3-18.
3. Карюк В.І. Стимулювання інноваційної діяльності підприємств як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки / В.І. Карюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Випуск 24. – С. 362-367 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : tpe.econom.univ.kiev.ua/data/.../Zb24_48.pdf.
4. Коваленко В. Зарубіжний досвід податкового стимулювання інноваційної діяльності / В. Коваленко, М. Мельник // Формування ринкової економіки в Україні. – Вип. 19. – 2009. – С. 300-307.
5. Паламарчук О.М. Міжнародна конкурентоспроможність України: оцінка проблем та шляхи покращення конкурентних позицій / О.М. Паламарчук [Електронний ресурс] – Режим доступу : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
6. Парфенова М.В. Формы, методы и инструменты стимулирования инновационной деятельности: сущность, терминология, способы систематизации / М.В. Парфенова // ИнВестРегион. – № 1. – 2013. – С. 47-53.
7. Фоміна О.О. Інститут відповідальності в контексті створення соціально-трудоу відносин ринкового типу / О.О. Фоміна // Вісник економічної науки України. – № 1. – 2009. – С. 173-177.
8. Четов М. Інноваційна складова ринкової трансформації / М. Четов // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 4-14.
9. Шмігельська З.К. Зарубіжний досвід управління інноваційною діяльністю малих і середніх підприємств та можливості його адаптації в ринковій економіці України / З.К. Шмігельська // Стратегічні пріоритети. – № 2(3). – 2007. – С. 119-128.
10. Щодо доцільності запровадження податкових механізмів стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку в Україні : аналітична записка [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1315/>.

УДК 330.341.2

Нисходовська О.Ю.

асистент

Подільського державного аграрно-технічного університету

РОЗВИТОК НАСІННИЦТВА ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА КРУП'ЯНИХ КУЛЬТУР

У статті розглянуті особливості організації та розвитку насінництва та селекції круп'яних культур. Визначена їх роль у підвищенні ефективності галузі. Обґрунтовані напрями державної підтримки та регулювання, визначені перспективи розвитку на основі сертифікації та районування.

Ключові слова: круп'яні культури, гречка, просо, насінництво, селекція, сорти, гібриди, сертифікація, районування, урожайність, державна підтримка.

Нисходовская Е.Ю. РАЗВИТИЕ СЕМЕНОВОДСТВА КАК ФАКТОР СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА КРУПЯНЫХ КУЛЬТУР

В статье рассмотрены особенности организации и развития семеноводства и селекции крупяных культур. Определена их роль в повышении эффективности отрасли. Обоснованы направления государственной поддержки и регулирования, определены перспективы развития на основе сертификации и районирования.

Ключевые слова: крупяные культуры, гречиха, просо, семеноводство, селекция, сорта, гибриды, сертификация, районирование, урожайность, государственная поддержка.

Nishodovska O.Yu. THE DEVELOPMENT OF SEED AS A FACTOR TO IMPROVE AND INCREASE THE EFFICIENCY OF PRODUCTION OF CEREAL CROPS

In the article the peculiarities of organization and development of seed production and breeding of cereal crops. Defined their role in improving the efficiency of the industry. The basic directions of state support and regulation, the prospects of the development on the basis of certification and zoning.

Keywords: cereals, buckwheat, millet, seed production, breeding, varieties, hybrids, certification, zoning, productivity, government support.

Постановка проблеми. Врахування агротехнологічних особливостей у виробництві круп'яних культур дозволяє стверджувати, що важливими напрямками вдосконалення його організації та підвищення ефективності є насінництво (селекція). Теоретичні розрахунки та практичний досвід показують, що лише за рахунок сорту можна досягти значного збільшення урожаю. Це є найбільш вагомим інноваційним важелем впливу на стабілізацію вироб-

ництва та підвищення врожайності сільськогосподарських круп'яних культур, особливо в нинішніх умовах дефіциту власних та позикових коштів у агроформуваннях галузі.

У зв'язку з утворенням господарств з новими формами господарювання на приватній основі у круп'яній галузі виникла необхідність переходу на нову систему організації селекції і насінництва, яка б задовольняла потребу в насінництві господарств всіх форм власнос-

ті, в тому числі і домогосподарств населення [1, с. 7]. За останні роки вживалися заходи по організаційному вдосконаленню насінництва шляхом створення насінницьких інтегрованих формувань ринкового типу за участю науково-дослідних установ, насіннеобробних заводів, господарств, організацій і підприємств з метою забезпечення виробництва насіння по замкнутому циклу. В регіонах країни створено більше 100 таких насінницьких формувань у формі корпорацій, асоціацій, приватних акціонерних товариств. Це такі, як СТОВ насіннева компанія «Маїс» Черкаської області, ТОВ агрофірма «Степова» Дніпропетровської області, ТОВ агрофірма «Сади України» Харківської області, ТОВ «Райз», асоціація «Українська асоціація виробників та переробників сої», корпорація «Кукурудза України» та інші. Основними напрямками діяльності цих формувань є селекція та насінництво сільськогосподарських культур, реалізація насіння на внутрішньому та зовнішньому ринках, забезпечення власної фінансово-економічної стійкості та прибуткового функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя для здійснення економічних досліджень насінництва круп'яних та зернових культур становлять положення та висновки, висвітлені у працях: В.Г. Андрійчука, П.О. Гайдуцького, І.В. Гончаренко, О.Д. Гудзинського, О.Ю. Єрмакова, С.М. Кваші, М.Г. Лобаса, Ю.О. Лупенка, М.М. Макрушина, М.Ю. Маліка, Л.О. Мармуль, Ю.О. Нестерчук, О.Є. Новікова, В.О. Омельченка, Б.О. Погріщука, М.Я. Полоцького, П.Т. Саблука, Ю.В. Ушкаренко, Л.М. Худолій, І.І. Червена, В.С. Шибаніна та ін.

Метою статті є визначення особливостей організації та розвитку насінництва круп'яних та зернових культур як чинника стабільного та ефективного круп'яного виробництва.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиріччя в Україні сформовано інституційну законодавчу та нормативно-правову базу розвитку селекції, насінництва та розсадництва у рослинництві. Її основою стали Закони України „Про насіння і садивний матеріал”, „Про охорону прав на сорти рослин”, „Про карантин рослин” та ін. Продовжується робота по затвердженню державних стандартів на насіння сільськогосподарських культур, які адаптовані до положень СОТ. Розроблено та затверджено положення про Державний реєстр виробників насіння і садивного матеріалу. На базі Селекційно-генетичного інституту Постановою Кабінету Міністрів України створено Національний центр насіннезнавства та сортовивчення. В підпорядкування Мінагрополітики передано Державний резервний насінневий фонд. Його основними завданнями є забезпечення сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності високоякісним насінням ярих та озимих зернових, круп'яних сільськогосподарських культур на пільгових умовах.

Завдяки прийнятим організаційно-технологічним заходам з боку Міністерства аграрної політики, Національної академії аграрних наук України, головних управлінь агропромислового розвитку облдержадміністрацій товаровиробники усіх організаційно-правових форм власності були забезпечені протягом останніх років власним сортовим насінням сільськогосподарських культур [2, с. 169]. Це стосується, в першу чергу, зернових культур, сої, кормових культур і, частково, цукрових буряків, соняшнику, ріпаку, картоплі.

Завдяки державній підтримці по програмі „Селекція в рослинництві” товаровиробниками всіх форм власності, щорічно, починаючи з 2001 р. закупляється практично все елітне насіння в науково-дослідних

установах НААНУ, що дає змогу щорічно покращувати його якість та репродукційний склад. У поточному році сільськогосподарським товаровиробникам для часткової компенсації вартості закупленого насіння із державного бюджету виділено 75 млн. грн., які в повному обсязі потрібно освоїти, забезпечивши при цьому їх цільове використання. Також, біля 15 млн. грн. було направлено дослідним станціям, науково-дослідним установам НААНУ, НАНУ та іншим суб'єктам насінництва для часткової компенсації витрат у ланках первинного насінництва. Сорти та гібриди сільськогосподарських культур пристосовані до ґрунтово-кліматичних умов вирощування в Україні, за врожайністю та резистентністю до хвороб та шкідників переважають зарубіжні аналоги, а окремі з них по зручності у виробництві, стійкості до несприятливих умов середовища і перевищують їх.

Так, з рядом спільних біологічних особливостей гречки й проса пов'язана різна реакція цих культур на екологічні фактори, що виникають у процесі вегетації, в результаті чого їхня урожайність варіює у значних межах і часто буває надто низькою [3, с. 10]. До недавнього часу були відомі два види культурної гречки (гречка звичайна і гречка татарська) і сім диких видів. Однак, колекція зразків і оновлена класифікація гречки свідчить про існування 14 видів гречки. При цьому з кожним роком колекція поповнюється новими зразками. Серед усіх видів культури провідне місце займає гречка звичайна. На даний час її розміщення включає Росію, Україну, Білорусію, Казахстан, Словенію, Польщу, а також Японію, Китай, Монголію, Корею, США, Канаду, Бутан та Бразилію. В інших країнах гречку вирощують на незначних площах, переважно як страхову або сидеральну культуру, їй приділяється менше уваги, часто відносять до малопоширених зернових культур, або несправжніх хлібів.

На даний час виробництво зерна проса, як однієї із провідних круп'яних культур України, ґрунтується на вирощуванні 13 сортів, оригіналами яких є: Веселоподільська дослідно-селекційна станція (ВПДСС) Інституту цукрових буряків НААНУ, Інститут землеробства НААНУ, Миронівський інститут пшениці ім. В.М. Ремесла НААНУ та Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААНУ. За дотримання відповідних технологій вирощування районовані в Україні сорти забезпечують урожай зерна 4,5-5,0 т/га, а у сприятливі роки і більше. Встановлено, що найбільшою продуктивністю характеризуються сорти лісостепової групи, а також притяжанської і степової казахстанської груп, причому сорти лісостепової групи більш пластичні й вимогливі до вологості, але менш вимогливі до родючості ґрунту. Так, для вирощування в умовах Степу України рекомендуються сорти проса Харківське 57, Київське 87, Миронівське 51.

В умовах участі України в СОТ важливе значення має питання сортової сертифікації насіння. Україна не може вийти на світовий ринок насіння, крім ближнього зарубіжжя, через відсутність відповідних акредитованих лабораторій [4, с. 156]. На сьогоднішній день проводиться робота по підготовці існуючих лабораторій до акредитації в ISTA і в найближчі роки необхідно організувати такі лабораторії у кожному регіоні.

Доцільно при кожному Інституті, що займається виробництвом насіння та у великих насінневих підприємствах (фірмах) створити сертифіковані лабораторії по визначенню якості посівного матеріалу [5, с. 264]. Це підвищить відповідальність суб'єктів насінництва за якість виробленого насіння, що передається для подальшого розмноження. Державним насінневим інспекціям, в свою чергу, необхідно посилити

контроль за виробництвом насіння, від початку посіву до відбору контрольних проб при збиранні насіння.

Для збереження державного впливу на галузь насінництва та її підтримки, координації діяльності всіх суб'єктів ринку сортів і насіння незалежно від форм власності та відомчого підпорядкування, сприяння розвитку національної системи насінництва, її інтеграції у світовий ринок, розширення та удосконалення законодавства в галузі охорони прав на сорти рослин та обігу насіння та виконання інших функцій Міністерством аграрної політики для правового функціонування галузі розроблено низку підзаконних нормативно-правових актів до закону „Про насіння і садивний матеріал” та „Про охорону прав на сорти рослин”.

Слід зазначити, що членство України у Світовій організації торгівлі вимагає інтенсифікації процесу формування нових державних стандартів, а на їх основі – інструкцій з контролю вирощування насіння зернових культур. Після закінчення цього процесу показники сортових і посівних якостей насіння мають узгоджуватися з європейськими, а вироблені в Україні сорти насіння можна реалізовувати в ці країни, збільшуючи обсяги експорту [6, с. 90]. Говорити в сучасних умовах про перспективи ефективного розвитку селекції і насінництва в Україні (незалежно від форм їх власності) дуже складно. Конкурентного потенціалу не додають обсяги фінансування галузі, що щорічно скорочуються.

Згідно офіційних статистичних даних, кількість виробників насіння щорічно зменшується на 5-15%. Так, якщо в 2008 р. в Україні налічувалося 2342 репродуктори, то в 2012 р. – тільки 1353, або на 42,2% менше. Крім того, протягом 2012 р. в Україні діяв, наприклад, 21 завод з обробки насіння кукурудзи загальною продуктивністю 75 тис. т, в той час як у 1993 р. їх було 97, або в 4,6 разів більше. Дефіцит вказаних заводів є майже в кожному регіоні України. Практично немає областей, які б повністю забезпечували себе якісним посівним матеріалом. Тому для забезпечення сортооновлення і сортозміни в регіонах, які не забезпечують себе власним насінням або мають обмежені можливості його виробництва, а також у випадках знищення або пошкодження насінневих посівів унаслідок надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, слід передбачати кошти для закупівлі насіння і мати страховий фонд насіння.

Дієвим стимулом для будівництва нових насінневих заводів може стати прийнятий Верховною Радою Закон №5397 від 02.10.12 р. “Про внесення змін в Закон України “Про насіння і посадковий матеріал”. Вступ цього Закону у дію і ухвалення підзаконних актів, що регламентують ввезення насіння для селекційної мети стимулюватиме інвесторів вкладати кошти в розвиток українського насінництва зернових культур. Одним з найважливіших напрямів селекції є створення і впровадження у виробництво гібридів з підвищеною стійкістю до комплексу несприятливих чинників [7, с. 142]. Тому для вибору конкретного сорту або гібриду певної зернової культури необхідно максимально використовувати рекомендації регіональних науково-дослідних установ (НДІ), обласних державних центрів експертизи сортів рослин і сортопробувальних станцій.

На жаль, НДІ, які мають досвід виробництва селекційного насіння, на сьогоднішній день фінансуються державою не в повному обсязі. Відповідно, і якість насіння невисока – на рівні середнього посівного матеріалу. Тому для формування стабільно високого урожаю зернових культур в Україні необхідно повне забезпечення сільгосптоваровиробників високоякісним насінням зареєстрованих і перспективних

сортів і гібридів в обсягах, достатніх для проведення сортооновлення і сортозміни, формування Державного резервного посівного фонду і створення виробниками насіння власних посівних страхових і перехідних фондів. Необхідно прискорити впровадження у виробництво сортів і гібридів нового покоління, адаптованих до агроекологічних умов вирощування з цінними господарськими властивостями. Варто сіяти тільки те насіння, яке відповідає вимогам державного стандарту за сортовими і посівними показниками.

На державному рівні слід стимулювати збільшення присутності національної насінневої продукції на європейському і світовому ринку, з обов'язковим виконанням всіх прийнятих зобов'язань за міждержавними поставками насіння [8, с. 16]. Необхідно збільшувати обсяги фінансування програм державної підтримки селекції і насінництва, виробництва і закупівлі оригінального і елітного насіння зернових культур і фінансування цільових селекційно-генетичних програм, що дозволить значно збільшити валове виробництво зерна високої якості та забезпечити не тільки власні потреби України, а й сформувати значні обсяги експорту цього виду сільськогосподарської продукції.

Висновки. Важлива роль у вдосконаленні організації та підвищенні ефективності виробництва круп'яних культур належить насінництву, селекції та впровадженню нових їх сортів. У процесі дослідження було виявлено, що вклад сортів у підвищення урожайності гречки становить 19,1-23,0%, проса – 23,8-25,0%. При цьому на агротехнологічні заходи, зокрема, живлення, приходиться, відповідно, 23,5% і 16,5% вкладу. Це вказує на те, що саме селекція нових сортів та об'гуртування рціонального живлення рослин складають основу інноваційних заходів удосконалення організації галузі на перспективу. У власне організації селекції та насінництва велика роль належить сертифікації нових сортів, ліцензуванню та контролю діяльності сільськогосподарських підприємств, які його здійснюють.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Літун П.П. Розвиток теорії селекції рослин. Сучасні методологічні проблеми / П.П. Літун, В.В. Кириченко // Селекція і насінництво: міжвід. темат. наук. зб. / УААН, Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. – Харків: Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва, 2001. – Вип. 85. – С. 3-14.
2. Святченко С.І. Використання комп'ютерних технологій в селекції сільськогосподарських культур / С.І. Святченко // Сучасні технології селекційного процесу сільськогосподарських культур: зб. тез Міжнар. наук. симп. (7-8 липня 2004 р., Харків) / УААН, Ін-т рослинництва ім. В.Я. Юр'єва. – Харків, 2004. – С. 168-170.
3. Дубовий В. І. Інновації в селекції зернових колосових культур / [В.І. Дубовий, В.В. Моргун, В.Т. Колочий та ін.] // Наук.-техн. бюл. Миронівського ін-ту пшениці ім. В.М. Ремесла / УААН, Миронівський ін-т пшениці ім. В.М. Ремесла. – К.: Аграрна наука, 2006. – Вип. 5: До 100-річчя від дня народж. видатн. селекціонера В.М. Ремесла. – С. 3-18.
4. Макрушин М.М. Насінництво (методологія, теорія, практика) : підручник / М.М. Макрушин, Є.М. Макрушина. – Сімферополь: ВД «Аріел», 2012. – 536 с.
5. Селекція і насінництво сільськогосподарських рослин : [підручник] / Молоцький М.Я., Васильківський С.П., Князюк В.І., Влащенко В.А. – К.: Вища шк., 2006. – 463 с.
6. Розвиток насінництва в Україні // Аграрна наука: розвиток та досягнення // М.В. Зубець, В.А. Вергунов, В.І. Власов [та ін.]. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С. 88-96.
7. Методика проведення експертизи та Державного випробування сортів рослин зернових, круп'яних та зернобобових культур // Офіційний бюлетень, 2003. – № 2. – Ч. 3. – 241 с.
8. Омеляненко Г.Г. Роль сорту і насінництва у розвитку зернового виробництва в Україні / Г.Г. Омеляненко. – Економіка АПК. – 2001. – № 9. – С. 14-19.